

**НАСТАВНО- НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

На основу члана 231. став 1. алинеја 17. и члана 278. Статута Факултета, Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду нас је на својој XVII редовној седници, одржаној дана 22.02.2024. године, изабрало у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*, коју је предала докторандкиња Теодора Брадић. Пошто смо прегледали и анализирали добијену дисертацију, подносимо Већу следећи извештај.

Основни подаци о кандидату и дисертацији

Теодора Н. Брадић рођена је 1996. године у Приштини. Средњу Уметничку школу завршила је 2015. у Нишу. Основне студије историје уметности уписала је на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета, Универзитета у Београду и завршила их 2019. Мастер студије историје уметности на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета, Универзитета у Београду, завршава 2020. године са темом *Владарска идеологија кнеза Александра Карађорђевића и црква Рођења Пресвете Богородице у Тополи* и потом уписује докторске студије на истом одељењу код ментора професора др Ненада Макуљевића.

Теодора Брадић припада најмалађој генерацији истраживача српске уметности и визуелне културе 19. века. Од 2021. бива ангажована као сарадник и докторант на међународним пројекту RICONTRANS; Visual culture, Piety and Propaganda: Transfer and reception of Russian Art in the Balkans and Eastern Mediterranean (16th – early 20th c.) у организацији Института медитеранских студија у Ретимну, на Криту у Грчкој, а који финансира Европска унија. <https://ricontrans-project.eu/>

У досадашњем раду је била ангажована у оквиру више студентских пракси и теренских истраживања. Тако је, 2019. године била ангажована у оквиру праксе *Новија архитектура Београда* (Одељење за Историју уметности, Филозофски факултет, Универзитет у Београду), а 2020. у стручном вођењу на изложби „Једна слика - Косовка девојка“ (Музеј града Београда). Током 2018-2019. године вршила је теренска истраживања у околини Пирота и Ниша у организацији Катедре за српску уметност и визуелну културу новог века, Одељења за историју уметности, Филозофског факултета, Универзитета у Београду.

Кандидаткиња се активно бави истраживачким и научним радом, а област њених истраживања је историја уметности и визуелна култура новог века, са ужим

интересовањем за српску уметност и верску културу 19. века. Учесница је бројних међународних и домаћих научних конференција. Објавила је више радова у научним публикацијама, међу којима су „Иконостас цркве Свете Тројице у Извору код Пирота“ (Студије визуелне културе Балкана, књ. 2, Центар за визуелну културу Балкана, Филозофски факултет: Друштво историчара уметности и визуелне културе новог века, ур. Н. Макуљевић, А. Костић, Београд, 2019, 215–228), „Збирка руских икона“ (Музеј црквених старина Православне Епархије нишке – каталог сталне поставке, Ниш, 2022, 16–64), „Иконостас цркве Светих Апостола Петра и Павла у Врчину – рад Лазара и Олге Крцалић“ (Баштина, бр. 33, св. 60, Приштина – Лепосавић: Институт за српску културу).

Испунивши све претходне обавезе предвиђене програмом докторских студија, кандидаткиња је 18. априла 2022. године успешно одбранила предлог теме докторске дисертације под насловом *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*, под менторством проф. др Ненада Макуљевића. Веће научних области друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду, на седници одржаној 12. јула 2022. године, прихватило је тему и одредило проф. др Ненада Макуљевића за ментора. Током израде дисертације нарочиту потврду истраживачког приступа и постигнутих резултата, кандидаткиња је добила објављивањем рада *Иконостас Цркве Светих Апостола Петра и Павла у Врчину – рад Лазара и Олге Крцалић*, публикованог у часопису Баштина, бр. 33, св. 60, (Приштина – Лепосавић, 2023) вреднованог у категорији М24.

Крајем јануара 2024. године кандидаткиња је предала коначни рукопис докторске дисертације *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*. Рукопис је укупног обима од 244 стране рачунарски уређеног текста у складу са *Опитим правилима за писање и обликовање докторске дисертације* Универзитета у Београду. Поред расправног текста, дисертација садржи 33 илустрације, списак литературе и коришћених извора, као и списак и илустрација, биографију ауторке, као и обавезне прилоге предвиђене *Опитим правилима*: Изјаву о ауторству, Изјаву о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада, те Изјаву о коришћењу.

Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације под називом *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)* је истраживање вишезначне улоге митрополита Михаила Јовановића у обликовању српске црквене уметности прихватањем утицаја руске сакралне културе.

У периоду од 1859. године када је постављен за митрополита Србије, па до његове смрти 1898. године, улога митрополита Михаила у обликовању црквене уметности огледала се у његовом настојању да обликује српску цркву по узору на руску. То је било омогућено активним превођењем руске црквене литературе, митрополитовим великим залагањем да се богослужбени предмети увозе из Русије, као и личним ангажовањем да се питомаци, сликари и богослови из Србије шаљу на школовање у Русију. Све ове митрополитове активности допринеле су да руска

сакрална уметност има велики утицај на црквену уметност друге половине 19. века у Кнежевини односно Краљевини Србији. Докторска дисертација је као свој предмет поставила и истраживање улоге митрополита Михаила на развој српске сакралне уметности 19. века као ктитора и приложника.

Као опште циљеве истраживања кандидаткиња је одредила расветљавање трансфера руске сакралне уметности на српску црквену уметност у периоду од 1859. до 1898. године и вишезначне улоге митрополита Михаила Јовановића у том процесу. Такође, као циљ истраживања кандидаткиња поставља и редефинисање досадашњих вредносних категорија у историјско-уметничким истраживањима српске уметности новог века и доношење нових увида у међусобне односе српске и руске верске културе и уметности представљањем до сада непознатих података, примера богослужбених предмета, живописа и иконописа српских уметника школованих у Русији.

Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У свом истраживању, кандидаткиња је пошла од четири хипотезе, формулисаних тако да се крећу од преиспитивања општих ставова везаних за улогу митрополита Михаила Јовановића у уобличавању црквеног живота и уметности у Кнежевини/Краљевини Србији

па до формулисања конкретних исхода сложеног процеса трансфера руске уметности на српско тло.

- Прва хипотеза гласи: *Деловање митрополита Михаила Јовановића огледа се у уобличавању српске цркве по узору на руску.* Кандидаткиња овом хипотезом полази од тога да руско црквено сликарство са којим се митрополит Михаило упознао током школовања предстаља идеал православног стила и православне иконографије. У њему је налазио догаматску исправност у приказивању догађаја из библијске и црквене историје. Превођењем руске богословске литературе на српски језик, школовањем српских богослова и уметника у руским богословијама, иконописним школама и академијама, као и увозом руских икона и других богослужбених предмета из Русије, митрополит Михаило је утицао на обликовање црквене уметности Кнежевине/Краљевине Србије током друге половине 19. века.
- Друга теза гласи: *Митрополит Михаило је настојао да константно импортује богослужбене предмете из Русије у Србију са циљем да уобличи српску верску културу током друге половине 19. века по угледу на руску.* Личним везама стеченим током школовања у Русији и кореспонденцијом са разним добротворним друштвима и појединцима из Русије, митрополит Михаило је настојао да богослужбени предмети стижу из ове православне земље у Србију, као поклони или импорт. Контролом српског тржишта црквених предмета настојао је да уобличи верски живот и верску културу Србије по угледу на Русију. Важан моменат у трансферу богослужбених предмета била је митрополитова посета Русији 1869. године, приликом које је богослужбене

предмете слао православним црквама на простор неослобођених територија Старе Србије, Босне и Херцеговине и Македоније.

- Трећа хипотеза гласи: *Митрополит Михаило Јовановић је као врховни поглавар Српске правосавне цркве у Кнежевини/Краљевини Србији контролисао изградњу и опремање храмова и тиме утицао на токове верске културе и уметности фаворизацијом уметника школованих у Русији и импортом боголслужбених предмета.*
- Коначно, четврта хипотеза поставља питања утицаја личног укуса митрополита Михаила кроз његову улогу мецене и она гласи: *Митрополит Михаило Јовановић се истакао као мецена у школовању српских уметника у Русији и као ктитор и приложник храмова, те је тако личним укусом утицао на токове српске религиозне културе друге половине 19. века.*

Кратак опис садржаја дисертације

Кандидаткиња је истраживање структурирала у оквиру четири поглавља са адекватним подпоглављима, омеђена *Уводом* и *Закључним разматрањима*. У уводном делу представља се предмет и циљ истраживања, досадашња истраживања ове теме, као и методологија која ће бити коришћена у раду.

Прво поглавље под називом *Митрополит Михаило Јовановић и руска сакрална уметност* подељено је на 5 подпоглавља која иду следећим редом: *Митрополит Михаило Јовановић; Словенофилске организације и њихов утицај у Кнежевини/Краљевини Србији Митрополитова посета Русији 1869. године; Подворје Српске цркве у Москви и Период у емиграцији (1881–1889)*. У овом поглављу, кроз наведена подпоглавља, ауторка се бави питањима образовања и формирања митрополита Михаила Јовановића, расветљавањем његове личности и везаности за руску православну цркву, те историјским контекстом веза српске и руске православне цркве током 19. века, као и кључним етапама митрополитовог живота које су оформиле његов укус и његову предељеност да српску цркву у Србији и њену уметност уобличава према руским узорима.

Друго поглавље *Утицај руске сакралне уметности на црквену уметност у Кнежевини/Краљевини Србији кроз школовање иконописаца* садржи подпоглавље под називом *Школовање српских уметника у Русији*. У овом поглављу кандидаткиња се бави улогом митрополита Михаила у школовању српских питомаца у руским живописним школама и академијама почевши од тога на који начин се све митрополит Михаило залагао за уметнике, како је текло њихово школовање у Русији па до тога какав је био њихов пријем по повратку у Србију и како је текла уметничка продукција. У првом реду су истражени опуси најпродуктивнијих уметника школованих у Русији, попут сликара Милутина Марковића и Лазара Крцалића.

Треће поглавље *Трансфер руске сакралне културе и увоз боголслужбених предмета* подељено је на четири адекватна подпоглавља под називима *Увоз руских икона; Увоз боголслужбених предмета и одежди; Руски импортовани иконостаси и Антиминси и плаштанице*. У овом поглављу и пратећим подпоглављима кандидаткиња је изнела резултате архивских и теренских истраживања који су

расветлили начине трансфера различитих богослужбених предмета из Русије и улогу митрополита Михаила у томе. Митрополит Михаило је успео да омогући увоз великог броја икона и других богослужбених предмета из Русије које је потом дистрибуирао по помесним црквама у Србији, као и по црквама у Старој Србији, Македонији и Босни и Херцеговини што је објашњено и у контексту политичких претензија самог митрополита као помоћ православној браћи која су се налазила на територијама под иновеним господаром.

Четврто поглавље *Митрополит Михаило и приложништво* садржи два подпоглавља под називом *Приложничка делатност митрополита Михаила и Црква Преображења Господњег у Сокобањи*. У овом четвртом поглављу истражена је улога митрополита Михаила као носиоца сложеног патронажног система, са посебним освртом на његову приложничку делатност усмерену ка српским али и руским манастирима и црквама. У овом поглављу разматран су митрополитови захтеви и естетски критеријуми при одабиру уметничких дела која је поклањао црквама, те уметника који су их реализовали, те на послетку и концепата који су утицали на изградњу и коначно уређење његове ктиторије - цркве Преображења Господњег у Сокобањи.

У *Закључним разматрањима* сумирају се резултати истраживања трансфера руске уметности на српско тло и улоге митрополита Михаила Јовановића у том процесу.

На крају, треба истаћи да вредан аспект садржаја дисертације јесу и прилози дати уз расправни текст у виду списка литературе и извора, као и илустрација.

Остварени резултати и научни допринос

Докторска дисертација *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*, Теодоре Брадић знатно доприноси познавању и разумевању сакралне визуелне праксе и културе у Србији друге половине 19. века. Досадашња знања у вези утицаја руске сакралне културе на српску су значајно продубљена и проширена новим резултатима који расветљавају сложене везе две православне цркве кроз личност и деловање митрополита Михаила Јовановића. Допринос теме је утолико значајнији будући да омогућава потпунији и бољи увид не само у битне токове, појаве и феномене српске уметности и изуелне културе 19. века, већ и у утицаје руске сакралне уметности на шире схваћеном простору Балкана.

Објављени и саопштени резултати који чине део докторске дисертације

Теоријско-методолошке резултате истраживања кандидаткиња је представила у оригиналном научном раду под насловом *Иконостас Цркве Светих Апостола Петра и Павла у Врчину – рад Лазара и Олге Крцалић*, објављеном у националном часопису Баштина (бр. 33, св. 60, Приштина – Лепосавић, 2023, 401–418) вреднованом у категорији М24. Кроз анализу иконостаса, иконографије и поетике сликара Лазара Крцалића, кандидаткиња је објаснила значај школовања српских уметника у Русији за разумевање токова црквене уметности с краја 19. века.

Поред тога, кандидаткиња је резултате истраживања презентovala и на конференцији Ниш и византија, XXII, одржаној током 2023. године где је кроз излагање на тему *Митрополит Михаило Јовановић и јужна Србија* презентovala своје резултате истраживања који су изнети и у докторској дисертацији (у четвртом поглављу), а тичу се утицаја митрополита Михаила на трансфер руских богослужбених предмета. Рад ће бити у целости публикован у зборнику са конференције у категорији МЗЗ под називом *Ниш и Византија XXII, ур. М. Ракоција, Ниш 2023*, 431–442 (тренутно у штампи). Теодора Брадић је резултате истраживања везане за трансфер икона и богослужбених предмета из Русије на тло Србије презентovala и у каталошком тексту под називом *Збирка руских икона*, који је публиковао Музеј црквених старина Православне Епархије нишке (Каталог сталне поставке, Ниш, 2022, 16–64).

Закључак

Докторска дисертација *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*, кандидаткиње Теодоре Брадић оригинално је и самостално научно дело, реализовано у потпуности према одобреној пријави. Садржај дисертације уређен је тако да његова структура одговара постављеним циљевима, следу у доказивању хипотеза и међусобном проверавању теоријских и практичних исхода истраживања. Постигнути резултати доприносе бољем разумевању сложених проблема утицаја руске цркве и црквене уметности на српску, посредством вишезначног деловања митрополита Михаила Јовановића, као челне фигуре Српске православне цркве 19. века. Сазнања која је доноси докторска дисертација *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*, доприноси потпунијем разумевању руско-српских културних и уметничких веза током 19. века, али и српске визуелне културе у целини.

На основу свега претходно наведеног, закључујемо да су се стекли услови за јавну одбрану докторске дисертације под називом *Митрополит Михаило Јовановић и трансфер руске сакралне уметности у Кнежевину/Краљевину Србију (1859-1898)*, кандидаткиње Теодоре Брадић.

У Београду,
22.04.2024.

Чланови комисије:

др Ана Костић, ванредни професор, научни сарадник
Одељење за историју уметности, Филозофски факултет у Београду

др Ирена Ђировић, доцент, научни сарадник

Одељење за историју уметности, Филозофски факултет у Београду
Историјски институт Београд

др Ивана Женарју Рајовић, виши научни сарадник
Институт за српску културу Приштина/Лепосавић